

PLAZA

» **40 ■ Mende laurdena Brassens gabe**
Gaur bete dira 25 urte kantari frantziarra hil zela; Parisen eta Bartzelonan gogoratu dute.

TXILLARDEGI LETURIAREN SORLEKURA ITZULI DA (ETA 3) >

JUAN LUIS ZABALA
Ferrol

Uztaileko bisitan ez bezala, Reina Sofia parkea itxita aurkitu zuen joan den asteko larunbatean Txillardegik. Baina parke barruan dagoen etxeko nagusiak ireki zion atea, hamar minutuz.

Izenarenaz landa —lehen Udal Parkea zena Reina Sofia parkea da orain—, ez du aldaketa handirik izan parkeak azkeneko 50 urteetan, Txillardegik dioenez. «Hori bai: hara eta hona dabilzan indioilar horiek ez zeuden han duela 50 urte, eta horien antzekorik ere ez zen».

Idaztera baino gehiago, «pentsatza» joan ohi zen parkera. Hasieran behintzat. Gero zakurrarekin paseatzera joan ohi zen neska ikusteko esperantzak ere bultzatu zuen behin baino gehiagotan, Joseba Leturia Miren ikusteko esperantzak Zerubidera bultzatzen duen bezalaxe.

Valdoviñoko autobusa hartuta

Idatzi, hala ere, mendian idatzi zuen Txillardegik *Leturia*, Cabo Priorrera begira zegoen airekoen aurkako bateria militar batean.

Azkeneko 15 bat urteetan abandonatua dago lekua, eta eraikinak erortzen ari dira. 50 urteren buruan itzulita, Txillardegik ez zuen ezagutulekua, atzozortzi, joan den asteko larunbatean. «Ez dut uste hau denik gure bateria», esan zuen iritsi orduko. «Ez zait ezaguna egiten lekua». Inguruan barreiatuta dauden bateria gehiago ere ikusi zituen, ea bera egon zenekoa ezagutzen zuen haien artean, baina alferrik.

Azkenean, han eta hemen galde-tuta, konbentzitu da aurreneko huraxe zela lekua. Huraxe da, izan ere, denek hala diote, 5. bateria, airekoen kontrakoa. Ezin da beste bat izan. «Urte asko pasatu dira eta seguru asko nik alde egin ondorengo urteetan aldaketak egingo zituzten. Horregatik ez dut hasieran ezagutu. Baina horixe da, bai».

Ferrolen bi aste eman ondoren, hurrengo astea han pasatu behar izaten zuen Donostiako alferrez gazteak. Ferrolgo udaletxearen ondoan Valdoviño herrirako autobusa hartu ohi zuen bateriara joateko. «Gain batean jaitzi eta oinez egiten nuen handik bateriara bi-tartekoa».

Saltopatzikuak eta nobela, baterian entretenimendu

Bateriako egonaldietan, soldaduei banatu aurretik ekartzen zioten janaria probatu eta oniritzia eman behar izaten zuen egunero, bera baitzen baterian zeudenen artean graduazio handiena zuena.

Zerubide, bide berri

Kostata ezagutu zuen Txillardegik airekoen aurkako bateria 50 urteren buruan hara itzultzean. Hantxe idatzi zuen *Leturiaren egunkari ezkutua* nobela. PACO VILA

Baina horixe zuen egun osoko zeregin bakarra. Eta, han egon behar zuenez eta han ez tabernarik eta ez hondartzarik ez dagoenez, *Leturia* idazten eman ohi zituen egunak.

Ferrolgo soldaduska aldia osatzen zuten sei hilabeteetatik, zortzi aste baterian eman zituen Txillardegik. Idatzi, zortzi aste horietan idatzi zuen *Leturia*. Euskal nobelagintza modernoa airekoen aurkako Espainiako Armadaren bateria batean sortu zen.

Idazteaz gain, Radio Ferrol irratia entzuten zuela gogoratzen da, eta gogoan dauka haren sintonia ere. Eta bazuen beste entretenimendurik ere: «Kolora guztietako saltopatzikuak ikusten nituen inguruan. Hegan egiten hasten zirenean urdinak, berdeak eta beste kolore askotakoak ikusten ziren. Milaka eta milaka zeuden, eta ni asko entretenitzen nintzen xomorro haiei begira. Batzue-

Bateria militar

batean idatzi zuen Txillardegik *Leturiaren egunkari ezkutua*. Hiru astetik behin hara joan eta han astebete eman behar izaten zuen, ia-ia zereginik batere gabe. Aste horiek baliatu zituen Ferrolgo Udal Parkean —nobelako Zerubideren oinarri eta jatorria— pentsatzen zituenak papereratzeko.

tan harrapatu eta hanketatik heltzen nien. Gero askatzerakoan, sekulako jauzia egiten zuten. Oso abere atseginak dira saltopatzikuak».

Azarorako idatzia, 1957an argitaratua

Kapitulu bat amaitu ahala, Jone Forcadari —orduko andregai, egungo emaztea— bidaltzen zion, postaz, eskuizkribua. «Azaroaren 1ean joan nintzen Donostiara, soldaduska amaituta, eta ordurako nobela idatzita zegoen. Hemen hasi nuen, eta hemen bukatu».

Gutun denak ondo iritsi ziren Donostiara, baina Txillardegik saltsa askotan sartuta zegoen, bazuen liburua argitaratze bidean jarri baino aurreragoko lanik. «Ekinen, sortzaileetakoa bainintzen, leporaino sartuta nengoen; lanean ere hasita nengoen, motor fabrika batean; ezkondu ondoren etxea biltzeko arazoak izan genituen eta

lehen bi urteak-edo Narrika kaleko Arsuaga pentsioan bizitzen eman behar izan genituen... Erraz esaten da, baina hori pasatzea gogorra da gero!». Gainera, garai hartan ez zen erraza euskarazko liburuak argitaratzea.

Nolanahi ere, *Leturia* aparteko arazorik gabe iritsi zen plazara hurrengo urtean, 1957an. «Argitaratzeko aukera nagusietako bat Kullixka sorta zen, Zarauzko Itxaropena argitaletxearena, baina beste aukera amaituta, eta ondorengo nobela idatzita zegoen. Hemen hasi nuen, eta hemen bukatu».

Geroztik hainbat berrargitalpen izan ditu. Azkena, oraingoz bederen, Elkar argitaletxeak 2003an egingandakoa.

'Leturia' egungo Txillardegiren begian

«Nobela bat hasitakoan, uste duzu gauzak modu batera egingo

42-43 ■ Etgar Keret, 'enfant terrible'

Israelgo literaturako idazle berritzaileenetakoa da, postmodernitatearen adierazlea.

46-47 ■ Exponatur azoka Barakaldon

Natura eta abentura kirolen gaineko azokak aisialdirako aukerak eskaintzen ditu BECen.

TXILLARDEGI Leturiaren sorlekura ITZULI DA (eta 3)

Ferrolgo soldaduska aldia osatzen zuten sei hilabeteetatik, zortzi aste eman zituen baterian

Kapitulu bat amaitu ahala andregaiari bidaltzen zion, postaz, eskuizkribua, eta urrian dena amaitu zuen

teak bultzatu ninduen. Neska haren berri gehiago ez nuen izan, baina nobela idazten jarraitu nuen. *Uda* atalean, Josebak, pertsonaia nagusiak, ezkondu berri, ez du ezer idazten; gero krisia dator udazkenean; eta azkenik, neguan, bukaera...».

«Existenzialismoaren ikuspegitik, bi larridura edo angustia ezagutzen ditu pertsonak», azaldu du: «bata, hautatu aurrekoa, erabaki beharrak sortzen duen larridura; eta bestea, hautatu ondorengo: ezkonduak duda du, esate baterako, aukera egokia egin duen».

Bi larridura horien kontuak amodio eta ezkontza kontuetarako bezala balio du beste arlo batzuetarako ere: militantzia politikoa, erlijioa... «Nik bat egiten dut ikuspegi horrekin, eta nobelaren bidez hori adierazten saiatu nintzen, ez dakit zer arrakastarekin... Baina ez zen izan *Madame la Marquise est sortie a cinq heures* estiloan idatzitako nobela, besterik gabe gauzak kontatzen dituen nobela bat, pasadizoen kontaketa hutsa».

Nolanahi ere, Txillardegik ez du uste *Leturiaren egunkari ezkutua* nobela idazterakoan euskarazko lehen nobela modernoa idazten ari zelako kontzientzia zuenik. «Profetismo hori izan baldin badut, *de facto* izan dut, *ex a priori*, ez aurretik bilatuta. Nik pentsatu nuen hori egin behar zela, eta hori izan zen barrutik atera zitzaidana, besterik gabe».

Hori izan zen, bai, barrutik atera zitzaiona, *Leturiaren egunkari ezkutua*, aurreneko euskal nobela modernoa.

Igrexia kaleko (lehen Calvo Sotelo) 32.a. Lehen solairuan egon zen apopilo, eta alboko etxean pianoa jotzen zuen. PACO VILA

Euskal nobelagintza modernoaren 50. urteurrena

Jesus Mari Lasagabaster euskal literatur kritikari aitzindariak eman zion *Leturia*-ri lehen euskal nobela modernoaren *izendapena* edo *titulua*.

«Euskal nobelaren lehenbiziko *héroe problemático*-a, *Leturia* dugu, noski», idatzi zuen Lasagabasterrek *Euskal-nobelaren gizarte-kondairaren oinharriak* artikuluan (*Euskal linguistika eta literatura: bide berriak* liburu kolektiboan, Deustuko Unibertsitatea, 1981), Lucien Goldmann eta Georg Lukacs kritikarien lan teorioetan oinarrituta. «*Leturiaren* borroka existenziala da (...); baina, nobelaren baitan gertatzen den borroka horrek mundu-ikuskerara ager-arazten digu, aurreko nobelak erakusten zigunaren oso ezberdina, benera. Eta hemen datza, bereziki, Txillardegik euskal nobelan eragin duen berrikuntza».

Alderdi formalari begiratuta, «oso tradizionalak» irizten zien orduan Lasagabasterrek *Leturia*-ko kontatze-teknikei. Bi arloetan —gaietan ez ezik, teknika narratiboetan ere— berritzailea izateko meritua Ramon Saizarbitoriaren *Egunero hasten delako* nobelari (1969) egotzi zion.

Egun, ordea, gaietan ez ezik formaren aldetik ere berritzaile deritzaio Lasagabasterrek *Leturia*-ri. BERRIAK aurtengo martxoaren 8an argitaratutako elkarrizketan adierazi zuenez: «Hala ere, uste dut ez dela guztiz egia orduan esan nuen. Txillardegik euskal nobelagintzan mundu moderno bat martxan jarri zuen *Leturiaren egunkari ezkutua*-rekin, eta hori ezinezkoa izango zitzaion formaren aldetik ere zerbait berria eta modernoa egin ez balu».

Koldo Mitxelena eta Joxe Azurmendik ere laudorio handiak egin

ditziete *Leturia*-ri. Mitxelena harenak hau idatzituen liburuaren hitzaurrea: «(...) ez dut uste inoiz gure hizkuntzan entzun denik horrelako hitz larririk, horren zinezko aitortik, horren besteko karraxi sarkorrik. Ez dugu sekula egin, hitz batean esateko, *Leturia*-rena bezalako ibilaldirik gogobideetan barrena».

Azurmendiren ustez, «gure artean sekula egin den existenzialismoaren esposizioarik osoena» da *Leturia* (*Kierkegaarden 'egunkari ezkutua'* artikulua, *Txillardegik, la gun giroan* liburu kolektiboan, UEU, 2000).

Aurkaririk ere izan zuen liburuak argitaratzen garaian. «ñaki Bastarririk egin zituen kritikarik gogorrenak», gogoratu du Txillardegik. «Bastarrika oso Orizezalea zen, oso purista. Neu ere purista nintzen, jakina, Gabriel Arestirekin alderatuz gero; hori erlatibo da. Nire erantzuna ere oso gogorra izan zen, zakarra benetan».

Aukera egokia egin zuela ez du dudarik Txillardegik: «Joan Mari Torrealdai esan zidan aurrekoan nik izandako eztabaiden ondorioz aldatu zuela *Jakin*-ek bere ildo garai hartan, bai Orixeri buruz eta bai euskarari buruz».

dituzula, baina gero nobelak berak beste bide batzuetara eramaten zaitu», egin du gogoeta Txillardegik, Ferrolgo bisitaldia amaitu ostean. «Parkera txakurrarekin joaten zen neska eder haren iruditik abiatu nuen nobelaren idazketa, eta hasitako bideak uste ez nuen lekuetara eramanez ninduen gero. Hortik aurrera, nobelaren bidez nire tesia adieraz-

Joseba Jaka VI. Literatur Bekak

Proiektuak 2006ko abenduaren 19a bitartean bidali ahal izango dira, zertifikatuta, helbide honetara:

elkar fundazioa

Portuetxe 88, Igara auzoa - 20018 Donostia

Tel-Fax: 943 21 94 27

fundazioa@elkar.com

www.elkarfundazioa.org